

Tor Johan Sørensen Grevbo

GUD HØYT OG LAVT

Preken ved 75års markeringen av den hemmelige ordinasjonen på Helgøya i 1944¹

Kjære menighet – i dag samlet i Helgøya kirke fra mange hold og kanter! For å komme på rett bølgelengde med det som skjedde akkurat her for 75 år siden, trenger vi kontakt med to trekk som finnes hos oss alle, riktignok i ulik grad: Vi må både kunne se **bakover** og **fremover**. Og enda viktigere: I dette dobbelte blikk må vi alltid ha **Gud** for øyet – for at det avgjørende **dybdeperspektiv** ikke skal bli borte. Når vi i dag kaster et fokusert blikk **bakover** mot den unike presteordinasjonen i 1944, er det altså ikke bare av historisk interesse, men for å hente Guds kraft og inspirasjon til vårt arbeid i kirke og samfunn også **fremover**.

I mine tanker har jeg sett for meg en spesiell vandring opp på prekestolen i dag. Jeg ville egentlig gjerne ha knelt ned på hvert trappetrinn i takknemlighet for dem som la til rette for den hemmelige ordinasjonen, og for dem som deltok.

Den midlertidige kirkeledelsen hadde bred støtte i presteskapet, ja, godt over 92 % av prestene (!) hadde allerede brutt forbindelsen med den nazistiske staten. En presteordinasjon i regi av den kirkelige hjemmefronten, kunne imidlertid føre til represalier, fengsel og kanskje likvidasjon av flere involverte. Da prestemangelen etter hvert ble prekær mange steder, valgte man likevel sommeren 1944 å gjennomføre en topphemmelig ordinasjon, selv om faren for alvorlige konsekvenser ikke var over. Denne spente situasjonen var også rammen for de 18 som sa ja til kirkens kall akkurat her under den eneste handlingen av sitt slag i krigsårene, ja, i hele den norske kirkehistorien og langt utover den. Ved å knele på vei opp til prekestolen, ville jeg derfor vise dyp respekt overfor alle involverte den gang, og for den trofaste tjenesten ordinandene siden utførte, de aller fleste som dyktige menighetsprester livet igjennom. Ønsket om å uttrykke **mer enn ord** presset seg altså på når jeg spurte meg selv om den norske kirke noen gang har vist seg fra en bedre side?

Når jeg likevel droppet en slik gest som å knele i trappen, var det fordi nok flere enn min kone ville oppfattet det som i overkant svulstig. Men min personlige holdning til det som skjedde her 2. juli 1944, er ikke fylt med mindre begeistring og respekt av den grunn.

Selv ble jeg født bare noen få uker etter fars ordinasjon her, og den første kirkelige handling han utførte, var å døpe meg i Skien kirke 1. september. Vi er flere her i dag som kan fortelle hvordan en far – eller en annen person vi har nær relasjon til – hentet kraft og retning for livet utfra det som skjedde akkurat her for 75 år siden. Far skrev like etterpå at det var det største øyeblikk i hans liv da han ble ordinert på Helgøya, faktisk iført en eldgammel prestekjole som hadde tilhørt prost Hans Nielsen Hauge, sønnesønn til den berømte legpredikanten. Far skrev også: «*Jeg tror alle ordinandene opplevde det på samme måte. Vi kjente en brennende takk for tjenesten i Guds menighet, men dernest en **spesiell** takk for å bli innviet til tjenesten nettopp i denne Norges skjebnetime*». – Jeg skal ikke nå utdype det som skjedde her under ordinasjonen og bakgrunnen for det. Det skal vi få høre mer om på Bjørkvang etter gudstjenesten. Men et par ting må jeg kort få nevne.

For det første var dette den eneste ordinasjon noensinne, der ordinandene ble forpliktet på bekjennelsen **Kirkens Grunn** i tillegg til Bibelen og de lutherske og oldkirkelige bekjennelsesskrifter. Kirkens Grunn ble utarbeidet av Kristent Samråd og hadde tilslutning fra alle hold i kirkekampen. Det dannet grunnlaget for at nesten alle norske prester i 1942 brøt med nazi-statens kirkestyre. Et sentralt avsnitt lyder slik: «*Vi erklærer (...) at det er vår høyeste plikt mot Gud og mennesker uavkortet og uforferdet å forkynne Guds ord til tukt og trøst, alt*

¹ Predikanten er sønn av en av de 18 ordinandene, Arne Johan Sørensen. Prekenen er delt i to deler som likevel hører sammen. Den muntlige formen og den delvis personlige stilen er beholdt.

Guds råd til liv og frelse, uten hensyn til hvem det måtte mishage. Her står vi under befaling». Selv om jeg først ble ordinert til prest 25 år senere, og uten konkret forpliktelse på Kirkens Grunn, har jeg alltid sett på dette som en god sammenfatning av det min egen prestedtjeneste skulle inneholde.

Jeg nevner også at når man tok risikoen med denne ordinasjonen, så skyldtes det helt sentrale teologiske grunner. At så mange prester hadde nedlagt sine statsembeter, betydde nemlig ikke at de samtidig frasa seg ordinasjonsforpliktelsen. Her lå det guddommelige sentrum for tjenesten, Dette sentrum måtte kirken selv med indre rett kunne bestemme over. Og da kunne det ikke bare gå år etter år uten at en ordinasjon også faktisk ble foretatt!

Dette hovedpoenget i selve kirkekampen ble altså kraftig understreket ved den modige handlingen her på Helgøya, hvor ordinator, biskop Krohn-Hansen, var forvist. Jeg glemmer heller ikke den store innsatsen som mange på denne hellige øya gjorde for andre forviste prester og deres familier under krigen, selv om befolkningen av sikkerhetsgrunner ble holdt helt uvitende om ordinasjonen i 1944. (Også dette interessante kapittel fra krigshistorien skal vi få høre mye mer om etter gudstjenesten.)

Når jeg nå går over til å si noe relativt kort omkring den **teksten** som Krohn-Hansen la til grunn for sin tale for 75 år siden, vil jeg samtidig hevde: Jeg har knapt noensinne lest eller hørt en ordinasjonstale med et sterkere og mer sentralt evangelisk-luthersk innhold. Her var i sannhet både tukt og trøst, som vi hørte var et sentralt ordpar i Kirkens Grunn. «Lov og evangelium» er en annen kjent måte å uttrykke samme sak på. Hovedteksten ble hentet fra Matt 10,7: *«Gå og forkynn: Himmelriket er kommet nær»*. Og vi kan bare tenke oss hvor sterkt det klang når biskopen også siterte noen etterfølgende ord hos Matteus: *«Jeg sender dere som sauer blant ulver. Vær kloke som slanger og troskyldige som duer. Men vakt dere for menneskene. For de skal utlevere dere til domstolene og piske dere i synagogene sine. Og for min skyld skal dere føres frem for landshøvdinge og konger, og stå som vitner for dem og for folkeslagene. Men når de arresterer dere, skal dere ikke være bekymret for hva dere skal si. For det er ikke dere som taler, men deres fars ånd som taler gjennom dere»*. (Lett blandet oversettelse.)

De færreste av oss som er samlet her i dag er prester, og tiden er annerledes, stort sett preget av fordragelighet og toleranse i vårt land. Kirken får i hovedsak stelle med sitt, uten urimelig innblanding fra staten. Men er det samtidig noe helt avgjørende som har fått en mindre tydelig klang i vår tid? I allfall har kirken **til alle tider** fått som hovedoppdrag å forkynne at **himmelriket er kommet nær i Jesus Kristus**, med alt hva dette innebærer i ord og gjerning. Kanskje har vi mistet litt tydelighet på dette sentrale punktet? Det må være lov å spørre slik til alvorlig ettertanke...

Mange ønsker seg en høy himmel over livet sitt. Det gjør sannelig jeg også, og jeg vil gjerne være med på å strekke ut kirkens hånd til alle som på ulikt vis ønsker et liv som ikke bare består av det som kan beregnes, telles og vitenskapelig bevises med snevre metoder. Dette er også viktig, men ikke alt! – Da Christine Koht hadde intervjuet en mengde personer som het Jan Johansen – visstnok det vanligste norske mannsnavn – og hadde laget flere TV-programmer med resultatene, ble hun også spurt: Er det noe du vil si at nesten alle du møtte hadde felles? Da kom et meget interessant svar: Noe av det viktigste som bandt dem sammen, var ønsket om en høyere himmel over livet. Det måtte være noe mer enn bare det rent materielle, selv om dette også hørte med! Slik lød gjennomgangsmelodien.

En høy himmel! Ja, som jeg ønsker og gleder meg over den. Stoppet min forkynnelse omtrent her, ville likevel det som er hovedsaken i dagens korte tekst bli borte, nemlig at himmelriket er kommet nær. Vi gleder oss alle over Helgøyas høye himmel og solstrålene

over «Mjøsas strand», over kjærlighet og glede mellom mennesker og alt det andre som gjør livet verd å leve. For en stor Gud vi har som står bak alt dette, og har alle våre tider i sin hånd!

Gud er imidlertid ikke bare høyt over oss – i et lys vi ikke kan nå annet enn i beste fall på undrende avstand. Gud er kommet oss nær i Jesus Kristus som bror og frelser. Den som i håp klynger seg til dette gode budskapet, har kontakt med et grunnlag som holder selv om troen er liten, ofte også iblandet tvil og frykt. For mange – og også for meg – er håp og tro nære søsken, og Paulus blir en viktig medvandrer når han sier: I håpet er vi frelst, og Ånden kommer oss til hjelp i vår svakhet (Rom 8).

Helgøya er ikke bare høy himmel og vakre gårder; det er også et sted der Gud møter oss i det lave og stiger helt ned til oss. Han gjør det i dåpens bad, i nattverdens gaver, i sitt ord som lys på livsveien. For den som har øyne å se med, er Gud til stede overalt, men tydeligst kommer han oss helt nær når han i nådens midler knytter livshistorie og troshistorie tett sammen. Der skapes det håpet som bærer oss; og vi slipper i egen kraft å holde håpet oppe. Heller ikke når øynene lukkes i dødens stund, er håpet ute.

«Vi snakker for mye om Gud som om han skulle født og oppvokst i Tvedestrand», sier en av våre kjente diktere i beste mening. Men som sann Gud og sant menneske hører Gud faktisk hjemme også der. I Tvedestrand, på Helgøya og overalt der vi møter ham. Den klassiske kristne kombinasjon av høy himmel og himmelsk nærvær, kommer veldig tydelig til uttrykk hos profeten Jesaia (57,5): *«Så sier han som er høy og opphøyd, han som troner evig. 'Den hellige' er hans navn: I det høye og hellige bor jeg og hos den som er knust og nedbøyd i ånden. Jeg vil gi ånden liv hos den som er bøyd ned, og gi hjertet liv hos den som er knust».*

For å oppdage at himmelriket faktisk er kommet nær, kan vi altså ikke bare løfte hodet i et opphøyd blikk, vi må også kunne bøye oss ned og se Guds nærvær nettopp der vi og andre trenger livsmot og oppreisning, ja, frelse i vid forstand. Som prest og medmenneske har jeg igjen og igjen fått bekreftet Kingos kjente salmestrofe: *«Alle har sitt, stort eller litt, himlen alene for sorgen er kvitt».* Derfor skal vi lære oss å se etter dem som nå særlig trenger håp og trøst i Jesu navn – om det så skulle være oss selv.

Huset mor og far etter hvert bygde, kalte de «Vidsyn» og der var det heldigvis plass til mye; men jeg lærte samtidig i et større perspektiv at selv om kirken skal være åpen for alle i et vidt syn, er den ikke åpen for alt. Vi kan være uenige om hva som i detalj kan aksepteres som god kristendom, men midt i det store JA må det også lyde et NEI til det som bryter ned kirke og samfunn. Jeg har da også til gode å høre noen si i moden overveielse at Gud kan lignedes med en slapp støttepedagog som bare har JA i sin munn.

200 meter fra der jeg nå bor, er det reist en støtte over Lauritz Sand, han som er blitt kalt Norges mest torturerte mann under siste krig. Han holdt likevel ut, og ved siden av navnet hans finnes bare en kort inskripsjon: NEI! Midt i Sands store JA til alt det gode han hadde lært og stod for, lød det altså et mektig NEI til det som kunne ødelegge det hele. Midt i Guds store JA til oss i Jesus Kristus, lyder også et NEI til det som bryter ned den kristne tro og et godt samfunnsliv til beste for alle mennesker av god vilje.

Når vi lytter til Helgøya-ordinasjonens samstemmige og kraftfulle JA til kirkens kall, hører vi derfor også et NEI til alt som vil omgjøre dette kallet til noe helt annet! Og sentrum i oppdraget lyder – da som nå: «Gå og forkynn: Himmelriket er kommet nær!»